DOI: 10.33498/louu-2026-01-242

Володимир Пилипенко

доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
проректор з наукової роботи,
доцент кафедри міжнародного та приватного права
Київського університету права НАН України
(Київ, Україна)
афілійований професор університету Казимира Симонавічуса
(Вільнюс, Литва)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9560-2754
vpylypenko77@gmail.com

УДК 341.485

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

Анотація. Проблематика злочинів проти людяності посідає одне з провідних місць у сучасній системі міжнародного кримінального правосуддя, оскільки відображає потенціал міжнародного співтовариства забезпечувати реагування на найтяжчі порушення норм гуманності та гарантувати невідворотність відповідальності за їх учинення. Еволюція поняття злочинів проти людяності та його практичного застосування – від Нюрнберзького процесу до юрисдикційної діяльності Міжнародного кримінального суду (МКС) – демонструє поступове формування універсальних стандартів індивідуальної кримінальної відповідальності в міжнародному праві.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного аналізу становлення та розвитку практики міжнародного кримінального правосуддя щодо злочинів проти людяності, з'ясуванні ключових тенденцій еволюції їх кваліфікації та ідентифікації сучасних викликів, що постали перед міжнародною спільнотою, зокрема у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України.

Методологічну основу дослідження становлять історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий і системний методи, застосування яких дало змогу простежити трансформацію відповідних нормативних підходів, узагальнити судову практику та оцінити новітні інструменти доказування й переслідування міжнародних злочинів у сучасному правозастосуванні.

У результаті встановлено, що міжнародні трибунали та МКС сформували чіткі критерії визначення широкомасштабності та системності нападів на цивільне населення, конкретизували елементи складу злочинів проти людяності, розширили підходи до кваліфікації сексуальних і гендерно зумовлених злочинів, а також уточнили межі командної відповідальності й співучасті. Окремо підкреслено зростання ролі цифрових технологій у процесах збирання, верифікації та аналізу доказів, а також розвиток гібридних інституційних моделей міжнародного правосуддя.

У висновках наголошено, що еволюція практики міжнародного кримінального правосуддя засвідчує незворотний характер процесу інституціоналізації відповідальності за злочини проти людяності. Сучасні тенденції свідчать про посилення глобальної солідарності, технологічну модернізацію процедур доказування та зміцнення ролі міжнародних інституцій у забезпеченні верховенства права в умовах нових викликів міжнародній безпеці.

Ключові слова: міжнародне кримінальне правосуддя; злочини проти людяності; Міжнародний кримінальний суд; Нюрнберзькі принципи; Римський статут; міжнародні трибунали.

© Володимир Пилипенко, 2026

Проблематика злочинів проти людяності посідає центральне місце в сучасному міжнародному кримінальному праві, оскільки саме вона визначає морально-правові засади індивідуальної відповідальності за найтяжчі порушення фундаментальних прав людини та основоположних принципів гуманності. Від часу Нюрнберзького процесу до створення та функціонування Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) міжнародне співтовариство здійснило складний і тривалий шлях становлення ефективного механізму переслідування осіб, винних у масштабних і системних порушеннях прав людини. Еволюція практики міжнародного кримінального правосуддя відображає не лише розвиток правових інститутів, а й трансформацію морально-ціннісних орієнтирів людства, спрямованих на запобігання безкарності та забезпечення невідворотності покарання.

Злочини проти людяності стали предметом розгляду міжнародних і гібридних трибуналів, серед яких Міжнародні трибунали щодо колишньої Югославії (далі – МТКЮ) та Руанди (далі – МТКР), Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне, Надзвичайні палати в судах Камбоджі, Гібридний суд Південного Судану, а також численні спеціальні слідчі механізми ООН. Їхня практика поступово розкрила зміст поняття "злочини проти людяності", визначила критерії системності та масштабності нападів на цивільне населення, уточнила суб'єктивні елементи складу злочину та окреслила роль індивідуальної відповідальності в міжнародному кримінальному праві.

Водночас сучасні збройні конфлікти, зокрема агресія російської федерації проти України, актуалізували питання ефективності існуючих інституцій міжнародного правосуддя, юрисдикційних обмежень МКС і потреби у створенні спеціальних механізмів притягнення до відповідальності осіб, винних у злочинах проти людяності, скоєних у XXI ст. Отже, дослідження еволюції практики міжнародного кримінального правосуддя є необхідним для розуміння тенденцій її подальшого розвитку, вдосконалення процедурного інструментарію та забезпечення реальної дії принципів справедливості, гуманізму й верховенства права у глобальному вимірі.

Формування доктрини злочинів проти людяності є результатом тривалого історико-правового процесу, що охоплює поступову еволюцію уявлень про межі допустимості насильства, захисту цивільного населення та моральної відповідальності держав і їхніх представників за масові порушення гуманітарних норм. Попри те, що сама категорія "crimes against humanity" (злочини проти людяності) була вперше закріплена лише у Статуті Міжнародного воєнного трибуналу в Нюрнберзі 1945 р.[1], її філософсько-правові витоки сягають кінця XIX – початку XX ст.

Першими системними спробами кодифікації норм, що обмежують методи ведення війни, стали Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. і додані до них ре-

[1] W A Schabas, 'International criminal law' (Encyclopaedia Britannica 2025) <https://www.britannica.com/topic/international-criminal-law> (accessed 15.02.2026).

гламенти про закони та звичаї війни. Вони започаткували міжнародно-правову традицію, що визнавала існування загальнолюдських принципів гуманності, обов'язкових навіть у стані збройного конфлікту. Зокрема, Гаазький регламент 1907 р. установив заборону вбивств без необхідності, тортур, взяття заручників, безглуздого руйнування населених пунктів і майна, що стало фундаментом для подальшого розвитку концепції гуманітарного мінімуму в міжнародному праві[2].

Водночас Гаазькі документи попри свій прогресивний характер не містили ефективних механізмів персональної відповідальності за порушення встановлених норм. Відповідальність покладалася насамперед на державу, що відповідала за дії своїх військових, а не на окремих індивідів. Така модель відповідальності відображала обмежене розуміння суб'єкта міжнародного права, характерне для класичного етапу його розвитку.

Значний поштовх до переосмислення гуманітарних стандартів дала Перша світова війна, масштаб якої продемонстрував руйнівний потенціал державної машини щодо цивільного населення. Післявоєнна комісія ("Союзні та здружені держави", "Рада чотирьох", "Рада десяти"), створена Паризькою мирною конференцією (1919–1920), уперше поставила питання про індивідуальну кримінальну відповідальність за 'порушення законів та звичаїв війни, законів людяності та вимог громадської совісті'[3]. Хоча спроба притягти кайзера Вільгельма II до суду виявилася безрезультатною, сам факт уживання терміна "laws of humanity" став передвісником подальшої кодифікації цієї категорії в міжнародному праві.

У міжвоєнний період ідея покарання за злочини проти людяності набула концептуального розвитку у працях юристів-міжнародників, серед яких особливо вирізняється Герш Лаутерпахт (H. Lauterpacht), який пов'язував цю категорію з концепцією "права людини як суб'єкта міжнародного права"[4], та Рафаель Лемкін (R. Lemkin), який запропонував термін "геноцид" як одну з форм злочинів проти людяності[5]. У цей час міжнародна правосвідомість поступово відходила від виключно міждержавного характеру відповідальності, переходячи до визнання індивідуальної підсудності за найтяжчі міжнародні злочини.

Кульмінацією еволюції цієї думки став саме Нюрнберзький процес 1945–1946 рр. У Статуті Міжнародного воєнного трибуналу (далі – МВТ) у ст. 6(с)

[2] П Біленчук, В Кочетков, В Міщенко, 'Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907', *Енциклопедія Сучасної України* (І Дзюба та ін. (редкол), 2006) <https://www.esu.com.ua/article-27901> (дата звернення 15.02.2026).

[3] Р Симоненко, 'Паризька мирна конференція 1919–20', *Енциклопедія Сучасної України* (І Дзюба та ін. (редкол), 2025) <https://www.esu.com.ua/article-889680> (дата звернення 15.02.2026).

[4] П Рабінович, В Особа, 'Професор Г. Лаутерпахт – автор ідеї та першого проекту Міжнародного білля (Загальної декларації) прав людини' [2013] 4(75) Вісник Національної академії правових наук України 3–10.

[5] А Андрушко, 'Концепція злочину геноциду Рафала Лемкіна: становлення, трансформація, сучасне значення' [2025] 1 Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право 569–577 https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.95.

pravoua.com.ua

уперше закріплено поняття "злочини проти людяності", охоплюючи вбивства, винищення, поневолення, депортацію та інші нелюдські діяння, вчинені проти цивільного населення[6]. Таким чином міжнародне співтовариство вперше визнало, що певні злочини мають настільки тяжкий характер, що посягають не лише на конкретну державу чи її громадян, а й на все людство як таке.

Отже, концепція злочинів проти людяності постала як результат синтезу гуманітарних і морально-правових ідей, сформованих у Гаазькому праві, міжвоєнній практиці та доктрині природного права. Її закріплення в Нюрнберзькому статуті стало не лише юридичною новацією, а й цивілізаційним рубежем, який засвідчив перехід міжнародного права від декларативного гуманізму до практики реальної кримінальної відповідальності за злочини проти людини й людства.

Закріплення поняття злочинів проти людяності у Статуті МВТ, затвердженому Лондонською угодою від 8 серпня 1945 р., стало історичним зламом у розвитку міжнародного кримінального права. Уперше у світовій юридичній практиці міжнародна спільнота не лише засудила масові злочини, вчинені державними органами, а й визначила індивідуальну кримінальну відповідальність за діяння, які "посягають на саме людство". Це означало, що державна влада перестала бути абсолютним щитом для тих, хто вчиняє тяжкі порушення гуманітарних принципів під приводом виконання наказів чи державної політики.

Відповідно до ст. 6(c) Статуту МВТ до юрисдикції Трибуналу належали 'вбивства, винищення, поневолення, депортація та інші нелюдські діяння, вчинені проти будь-якого цивільного населення, а також переслідування за політичними, расовими чи релігійними мотивами, коли такі дії здійснювалися у зв'язку з будь-яким злочином, що належить до компетенції Трибуналу, незалежно від порушення внутрішнього права країни, де вони були вчинені'[7]. Отже, міжнародне право отримало категорію, яка виходила за межі традиційного воєнного контексту та визнавала злочинним сам факт масового насильства над цивільним населенням, навіть якщо воно здійснювалося поза умовами війни.

Концептуальною новацією стало визнання універсального характеру відповідальності: злочини проти людяності були оголошені такими, що "стосуються всієї міжнародної спільноти", оскільки порушують базові засади цивілізованого співіснування. Саме тому Нюрнберзький трибунал відкинув виправдувальний аргумент нацистських лідерів про "дії, санкціоновані державою", наголосивши, що 'особи, які обіймають офіційні посади, не можуть ухилятися від відповідальності за вчинення міжнародних злочинів' (Нюрн-

[6] Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн Осі від 08.08.1945 <https://zakononline.ua/documents/show/140950___140950> (дата звернення 15.02.2026).

[7] Там само.

берзьких принципів, затверджених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 95 (I) від 11 грудня 1946 р.)[8].

Кодифікаційне закріплення злочинів проти людяності у Статуті МВТ супроводжувалося формуванням низки ключових доктринальних підходів. По-перше, було визначено, що ці злочини можуть бути як частиною широкомасштабної державної політики, так і результатом діяльності індивідуальних осіб, якщо дії останніх були частиною систематичного нападу на цивільне населення. По-друге, Трибунал уперше визнав пріоритет міжнародного права над національним у сфері кримінальної відповідальності.

Під час розгляду справ Нюрнберзький трибунал не обмежився тлумаченням норм, а здійснив фактичну юридичну кодифікацію нової категорії міжнародних злочинів. У вироках Трибуналу вперше було системно визначено склад злочинів проти людяності. Ці характеристики надалі стали базою для формулювань у статутах МТКЮ, МТКР та МКС.

Паралельно з Нюрнберзьким процесом відбувалося створення Міжнародного воєнного трибуналу для Далекого Сходу (Токійського трибуналу), заснованого спеціальною прокламацією Верховного командувача союзних держав 19 січня 1946 р.[9] Його Статут у пункті "c" ст. 5 практично відтворював нюрнберзьку формулу злочинів проти людяності, однак застосування цього положення було більш обмеженим. На відміну від Нюрнберга, Токійський трибунал не мав настільки розвиненої доктринальної бази, а обвинувачення у злочинах проти людяності часто ототожнювалися з воєнними злочинами. Проте навіть у такому вигляді Токійський процес став важливим прецедентом для закріплення універсального характеру принципу індивідуальної кримінальної відповідальності за масові злочини.

Отже, кодифікаційне оформлення поняття злочинів проти людяності в Нюрнберзькому та Токійському статутах заклало фундамент сучасної архітектури міжнародного кримінального правосуддя. Воно створило новий рівень юридичної відповідальності й започаткувало процес формування системи міжнародних кримінальних трибуналів, спрямованої на забезпечення невідворотності покарання за порушення базових морально-правових принципів цивілізації.

Прийняття та подальше визнання Нюрнберзьких принципів стало одним із найважливіших кроків у становленні системи міжнародного кримінального правосуддя. Воно забезпечило перехід від разових судових ініціатив до створення універсальної правової доктрини, здатної забезпечити однакове тлумачення і застосування норм міжнародного кримінального права. Саме Нюрнберзький процес перетворив абстрактні гуманістичні ідеї на реальні

[8] Резолюція 95 (I) Генеральної Асамблеї ООН від 11.12.1946 "Ствердження принципів міжнародного права, що визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу" <https://zakononline.ua/documents/show/140917___140917> (дата звернення 15.02.2026).

[9] N Boister, 'The Tokyo Trial and its Legacy' (National University of Singapore, 26 September 2022) <https://cil.nus.edu.sg/blogs/the-tokyo-trial-and-its-legacy> (accessed 15.02.2026).

правові норми, які стали основою для розбудови механізмів відповідальності за злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії.

Ключовим етапом цього процесу стало ухвалення резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 95 (I) від 11 грудня 1946 р. "Ствердження принципів міжнародного права, що визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу"[10]. Ця резолюція закріпила універсальний характер нюрнберзьких засад і надала їм обов'язкової міжнародно-правової сили, вивівши їх за межі конкретного судового процесу. Вперше міжнародна організація загального характеру – ООН – офіційно визнала, що певні діяння, навіть якщо вони санкціоновані державою, становлять злочини проти міжнародного права, а їхні виконавці мають бути притягнуті до відповідальності незалежно від посадового статусу чи національного законодавства.

Надалі Комісія міжнародного права (КМП) ООН розробила Нюрнберзькі принципи міжнародного права[11]. Усього було сформульовано сім принципів, які стали ядром міжнародного кримінального права. Зокрема, Принцип I визначив, що 'будь-яка особа, яка вчинила діяння, визнане злочином за міжнародним правом, несе відповідальність і підлягає покаранню'; Принцип II наголосив, що наявність національного закону, який не передбачає покарання за таке діяння, не звільняє від відповідальності; Принцип III закріпив неможливість посилання на офіційне становище чи підпорядкованість наказу як на виправдання. Ці положення стали основою доктрини "індивідуальної міжнародної кримінальної відповідальності", яка згодом була відтворена в статутах усіх міжнародних трибуналів – від МТКЮ та МТКР до Римського статуту МКС.

Окрему увагу варто приділити Принципу VI, який систематизував три основні категорії міжнародних злочинів – злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності. У такий спосіб було створено універсальну типологію, що забезпечила структурну єдність міжнародного кримінального права та стала основою для подальшої кодифікації у вигляді проєкту Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства (1954, 1996 рр.)[12]. Саме завдяки цій систематизації поняття злочинів проти людяності набуло не лише декларативного, а й стабільного нормативного характеру.

Крім того, резолюція № 96 (I) від 11 грудня 1946 р. ("Про злочин геноциду")[13] і резолюція № 260 (III)[14] від 9 грудня 1948 р., якою було прийнято Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, розшири-

[10] Резолюція 95 (I) (н 8).
[11] Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal 1950 <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf> (accessed 15.02.2026).
[12] Проект Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства (витяг) <https://zakon.rada.gov.ua/go/995_710> (дата звернення 15.02.2026).
[13] The crime of genocide: resolution A/RES/96(I), adopted by the UN General Assembly 11 Dec. 1946 <https://digitallibrary.un.org/record/209873?ln=en&v=pdf> (accessed 15.02.2026).
[14] Resolution adopted by the General Assembly 260 (III). Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. 9 December 1948 <https://www.un-documents.net/a3r260.htm> (accessed 15.02.2026).

ПРАВО УКРАЇНИ • 2026 • № 1 • 242-262

ли сферу дії Нюрнберзьких принципів, конкретизувавши одну з найтяжчих форм злочинів проти людяності – знищення етнічних, національних чи релігійних груп[15]. У такий спосіб відбувся логічний перехід від загального поняття "злочини проти людяності" до його спеціалізованих проявів, що зумовило подальший розвиток доктрини індивідуальної кримінальної відповідальності в універсальних договорах.

Значення Нюрнберзьких принципів полягає також у тому, що вони започаткували юридичну універсалізацію моральної відповідальності. Злочини проти людяності перестали розглядатися як винятково внутрішньодержавне питання – вони стали об'єктом юрисдикції міжнародного співтовариства. У такий спосіб міжнародне кримінальне право отримало власну аксіологічну основу, в якій поняття справедливості, гуманізму та верховенства права набули реального процесуального змісту.

Таким чином, Нюрнберзькі принципи і відповідні резолюції Генеральної Асамблеї ООН не лише закріпили результати історичного трибуналу, а й перетворили їх на системотвірні норми міжнародного права, які визначили подальший напрям розвитку практики переслідування злочинів проти людяності. Вони стали доктринальним і нормативним фундаментом для створення спеціальних і постійних міжнародних кримінальних судів, а також для поступового утвердження ідеї невідворотності покарання за посягання на гідність і життя людини у глобальному правопорядку.

Після завершення діяльності Нюрнберзького та Токійського трибуналів світова спільнота зіткнулася з необхідністю створення постійно діючих механізмів міжнародного кримінального правосуддя. Тривалий час ідея їх інституціоналізації залишалася на рівні декларацій, однак збройні конфлікти 1990-х років на Балканах та в Руанді знову актуалізували питання притягнення до відповідальності за злочини проти людяності.

Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (МТКЮ, 1993)[16] та Міжнародний трибунал щодо Руанди (МТКР, 1994)[17] стали перехідною ланкою між нюрнберзькою моделлю та сучасним МКС. Їхня практика заклала сучасне розуміння елементів складу злочинів проти людяності: масштабність, системність і спрямованість на цивільне населення. У рішеннях у справах Tadić (1997), Kunarac (2001) та Akayesu (1998) вперше було визначено, що такі злочини можуть бути вчинені не лише під час міжнародного збройного конфлікту, а й у внутрішніх війнах, а також що вони не потребують доказу дискримінаційного наміру, окрім випадків переслідування[18].

[15] Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09.12.1948 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[16] Статут Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії від 22.02.1993 <https://zakononline.ua/documents/show/141926___529259> (дата звернення 15.02.2026).

[17] Статут Міжнародного трибуналу по Руанді від 08.11.1994 <https://zakononline.ua/documents/show/161108___525193> (дата звернення 15.02.2026).

[18] Н Дрьоміна-Волок, 'Принцип "nullum crimen sine lege" в контексті діяльності сучасних міжнародних кримінальних трибуналів ad hoc' [2007] 32(54) Актуальні проблеми держави і права 265–270.

pravoua.com.ua

Практика МТКЮ і МТКР суттєво розвинула доктрину індивідуальної відповідальності командирів, розмежувала поняття "організованого нападу" та "ізольованих злочинів" і деталізувала психологічні елементи злочину – усвідомленість та умисел як обов'язкові складові вини. Це дало змогу створити універсальні критерії кваліфікації, що лягли в основу ст. 7 Римського статуту МКС[19].

Важливу роль у формуванні нової моделі правосуддя відіграли гібридні суди, що поєднали міжнародні та національні елементи юрисдикції. Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне (2002), Надзвичайні палати в судах Камбоджі (2003) та Спеціальний трибунал для Лівану (2009) доповнили міжнародну практику, запровадивши процедури доказування з урахуванням національного контексту. Вони продемонстрували, що ефективність правосуддя залежить не лише від формальних повноважень, а й від рівня інтеграції міжнародних стандартів у національні системи[20].

Загалом, практика трибуналів другої половини XX ст. остаточно утвердила розуміння злочинів проти людяності як самостійної категорії міжнародних злочинів, що не потребують зв'язку з війною. Вона створила основу для кодифікації відповідних норм у Римському статуті 1998 р., який визначив їх юридичну природу, межі юрисдикції та процесуальні механізми реалізації.

Прийняття Римського статуту МКС 17 липня 1998 р. стало кульмінацією багаторічного процесу інституціоналізації міжнародного кримінального правосуддя. Цей документ уперше створив постійно діючий міжнародний судовий орган, покликаний здійснювати юрисдикцію щодо найтяжчих злочинів, які становлять загрозу миру, безпеці та благополуччю людства.

На відміну від більшості попередніх міжнародних і змішаних кримінальних трибуналів, створених ad hoc, МКС є постійно діючим інституційним органом. Його юрисдикція поширюється на злочини, вчинені після набуття чинності Римським статутом (з 1 липня 2002 р.), що забезпечує сталість і безперервність діяльності МКС як механізму міжнародного кримінального правосуддя. Як вказали вище, одним із головних напрямів його діяльності є розслідування злочинів проти людяності, що становлять серцевину міжнародних злочинів і посягають на фундаментальні засади гуманності.

Серед таких злочинів, поряд із геноцидом, воєнними злочинами та злочином агресії, особливе місце посідають злочини проти людяності, визначені у ст. 7 Римського статуту. Згідно зі ст. 7(1) Статуту, злочини проти людяності охоплюють широкий спектр діянь – вбивство, винищення, поневолення, депортацію, тортури, зґвалтування, переслідування, насильницьке зникнення, апартеїд, а також "інші нелюдські діяння подібного характеру", – якщо

[19] Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text> (дата звернення 15.02.2026).

[20] *Вибір заради справедливості: посібник зі створення механізмів притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини* (Options for Justice, пер. з англ. Міжнародний фонд "Відродження" 2017) <https://www.irf.ua/content/files/choice_justice.pdf> (дата звернення 15.02.2026).

вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу. Це визначення кодифікувало напрацювання Нюрнберзького трибуналу, МТКЮ та МТКР, водночас запровадивши низку концептуальних новацій, які суттєво розширили межі міжнародної кримінальної відповідальності.

По-перше, у Статуті вперше відокремлено злочини проти людяності від воєнних злочинів. На відміну від нюрнберзької моделі, де такі діяння розглядалися споріднено з воєнними діями, Римський статут визнав їх самостійною категорією злочинів, що можуть бути вчинені як під час збройного конфлікту, так і у мирний час. Це стало важливою еволюційною зміною, яка надала універсального характеру кримінальній відповідальності за масові порушення прав людини.

По-друге, визначення злочинів проти людяності у ст. 7 Статуту має чітко окреслену об'єктивну та суб'єктивну сторони. Об'єктивна сторона охоплює як "характер діяння", так і "контекст нападу", тобто системність або масштабність насильства. Суб'єктивна сторона вимагає доведення усвідомлення особою факту існування такого нападу. Отже, Статутом запроваджено більш деталізований стандарт доказування, спрямований на забезпечення справедливого балансу між ефективністю переслідування і захистом прав обвинуваченого.

По-третє, у п. 2 (a)–(i) ст. 7 дано автономне тлумачення кожного злочину проти людяності, що усунуло невизначеність, властиву попередній судовій практиці. Наприклад, "винищення" (extermination) тлумачиться як умисне створення умов, що призводять до масової загибелі; "поневолення" (enslavement) охоплює рабство, торгівлю людьми; "переслідування" (persecution) визначається як позбавлення основних прав на дискримінаційних підставах. Таке нормативне структурування надало поняттю злочинів проти людяності високого ступеня правової визначеності (nullum crimen sine lege).

По-четверте, Статут Римського МКС уперше інституціоналізував поняття "гендерно зумовлених злочинів" (зокрема зґвалтування, сексуальне рабство, примусову вагітність, стерилізацію тощо) як форми злочинів проти людяності.

По-п'яте, Римський статут надав особливого значення критеріям "широкомасштабності" та "системності", що стали ключовими для кваліфікації злочинів проти людяності. Відповідно до тлумачення, наведеного в Елементах злочинів МКС (2002), "широкомасштабність" означає кількісну ознаку – велику кількість жертв або значний географічний розмах дій, тоді як "системність" характеризує організований, узгоджений характер нападів, часто під керівництвом держави чи організованої групи. Отже, Статут уста-

pravoua.com.ua

новив стандарт, що дає змогу розмежувати міжнародні злочини і звичайні кримінальні правопорушення[21].

Слід також відзначити, що у п. 2(а) ст. 7 уперше чітко закріплено поняття "нападу на цивільне населення", під яким розуміється 'будь-яка систематична поведінка, що передбачає вчинення численних актів проти цивільних осіб на виконання або з метою підтримання політики держави чи організації'[22]. Це положення розширило коло суб'єктів злочину, визнавши можливість притягнення до відповідальності не лише державних посадових осіб, а й представників недержавних утворень – воєнізованих груп, повстанських рухів, терористичних організацій тощо. Такий підхід відповідає сучасним умовам, коли більшість конфліктів мають гібридний або асиметричний характер.

Важливим доповненням до ст. 7 став механізм юрисдикційних обмежень, закріплений у статтях 11–13 Статуту. МКС має право розглядати злочини проти людяності лише за умови, що: а) злочини були вчинені після набрання чинності Статутом (1 липня 2002 р.); б) вони мали місце на території держави-учасниці або були скоєні громадянином такої держави; в) справа була передана до Суду державою-учасницею, Радою Безпеки ООН або Прокурором за власною ініціативою[23]. Ці положення визначили межі універсальної юрисдикції Суду, водночас залишивши можливість застосування принципу комплементарності – тобто підсудності лише у випадках, коли національна система не здатна або не бажає ефективно здійснювати переслідування.

Отже, ст. 7 Римського статуту стала найповнішою кодифікацією поняття злочинів проти людяності в історії міжнародного права. Вона узагальнила напрацювання попередніх трибуналів, надала їм системного характеру й закріпила універсальні правові стандарти притягнення до відповідальності за масові порушення гуманності. Ці норми стали не лише нормативною основою діяльності МКС, а й дороговказом для гармонізації національного законодавства держав-учасниць відповідно до вимог міжнародного правосуддя.

Особливу доктринальну та практичну вагу має й ст. 15 Римського статуту, яка закріплює право будь-якої фізичної чи юридичної особи подавати до Офісу Прокурора інформацію про факти, що можуть свідчити про вчинення злочинів, віднесених до юрисдикції МКС. Такий механізм фактично запроваджує інститут глобальної участі, що надає можливість приватним особам, громадським об'єднанням і неурядовим організаціям сприяти ініціюванню міжнародних розслідувань[24].

Відповідно до п. 1 ст. 15 Римського статуту Прокурор МКС має право розпочинати розслідування з власної ініціативи (proprio motu), якщо отримані ним відомості дають підстави припускати, що було вчинено злочин,

[21] Римський статут Міжнародного кримінального суду (н 19).
[22] Римський статут Міжнародного кримінального суду (н 19).
[23] Римський статут Міжнародного кримінального суду (н 19).
[24] Римський статут Міжнародного кримінального суду (н 19).

який підпадає під юрисдикцію Суду. Таке розслідування може ґрунтуватися не лише на офіційних зверненнях держав-учасниць чи Ради Безпеки ООН, а й на інформації, поданій окремими особами, громадськими об'єднаннями або неурядовими організаціями. Подібна модель значно розширює можливості виявлення міжнародних злочинів і сприяє забезпеченню принципу невідворотності покарання навіть у випадках, коли національні системи юстиції виявляються неспроможними діяти[25].

Процедура розгляду отриманої інформації передбачає поетапний механізм оцінювання її достовірності та релевантності. На першому етапі Офіс Прокурора здійснює попередній аналіз відомостей на предмет відповідності критеріям юрисдикції Суду (ratione materiae, temporis, personae та loci). Якщо дані свідчать про ймовірне вчинення злочину, Прокурор розпочинає попереднє розслідування (preliminary examination), метою якого є з'ясування, чи достатньо підстав для відкриття повноцінного розслідування. У разі підтвердження серйозності обставин Прокурор звертається до Палати попереднього провадження (Pre-Trial Chamber) для отримання дозволу на офіційне відкриття розслідування. Лише після отримання такого дозволу МКС переходить до повномасштабного розслідування, яке охоплює збір доказів, допити свідків, співпрацю з урядами, міжнародними організаціями та неурядовими структурами[26].

Якщо зібрані матеріали свідчать про наявність достатніх підстав для висунення обвинувачення, Суд може видати ордер на арешт або повістку про явку. Відповідно до ст. 58 Статуту такі ордери передаються державам-учасницям або міжнародним правоохоронним структурам, насамперед Інтерполу, для забезпечення арешту підозрюваного. Після передачі особи до Гааги розпочинається судовий розгляд по суті, який включає стадії підтвердження обвинувачення, слухання справи, постановлення вироку та виконання покарання. Згідно з п. 1 ст. 103 Статуту засуджені особи відбувають покарання на території держав, які добровільно зголосилися приймати засуджених, що відображає принцип міжнародного співробітництва у виконанні рішень Суду.

Право фізичних і юридичних осіб передавати інформацію до Офісу Прокурора є важливою демократичною гарантією функціонування міжнародного кримінального правосуддя, яка підсилює участь громадянського суспільства у забезпеченні відповідальності за найтяжчі злочини. Така відкритість сприяє формуванню глобальної системи моніторингу та превенції масових злодіянь, зокрема злочинів проти людяності. Дослідження практики Офісу Прокурора свідчить, що значна частина повідомлень надходить від неурядових організацій, правозахисних коаліцій та ініціатив громадсь-

[25] Римський статут Міжнародного кримінального суду (н 19).

[26] В Юрчишин, 'Допустимість та недопустимість інформації / доказів у Міжнародному кримінальному суді: основні положення', *Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. до 75-річчя д. ю. н., проф. Ю. П. Аленіна* (Л Аркуша, О Торбас, В Завтур (ред) 2021) 152–156.

pravoua.com.ua

ких спостерігачів, що підвищує рівень обізнаності про порушення міжнародного права і створює передумови для їх фіксації на ранніх етапах[27].

Варто підкреслити, що Римський статут не встановлює жорстких формальних вимог до змісту чи структури поданої інформації. Це дає змогу будь-якій особі або організації надсилати відомості у довільній формі – навіть без чіткого юридичного аналізу чи кваліфікації дій. Основна увага Суду приділяється фактичним обставинам – місцю, часу, характеру подій, особам, які, ймовірно, брали участь у злочині, – тоді як правова оцінка належить до компетенції самого Прокурора та Суду. Такий підхід забезпечує доступність і гнучкість процедури, водночас сприяючи активізації принципу комплементарності, за яким МКС втручається лише тоді, коли національні юрисдикції не здійснюють належного переслідування.

Крім того, Римський статут не містить жодних обмежень щодо кількості чи періодичності звернень, які можуть бути подані до МКС. Якщо після первинного подання з'являється нова або уточнена інформація, що може мати значення для розгляду справи, вона може бути доповнена в будь-який момент у формі додаткових повідомлень до Офісу Прокурора. Така гнучкість процедури сприяє оперативному оновленню фактичних даних, що особливо важливо в умовах динамічного розвитку подій у зонах збройних конфліктів або масових порушень міжнародного гуманітарного права[28].

Важливою передумовою ефективності процесу є чітке розмежування понять "інформація" та "докази", які мають різну правову природу, але взаємопов'язане значення в контексті міжнародного кримінального процесу. Інформація охоплює будь-які відомості про події, обставини чи осіб, незалежно від їх достовірності чи джерела походження. Вона може бути об'єктивною або суб'єктивною, вираженою в усній, письмовій, аудіовізуальній чи цифровій формах. У юридичному сенсі інформація може включати свідчення очевидців, журналістські матеріали, аналітичні звіти, експертні оцінки, фотодокази чи відеоматеріали. Проте сама по собі інформація не є юридично достатньою для прийняття процесуальних рішень – її роль полягає у формуванні загального уявлення про події, окресленні кола потенційних винних осіб і встановленні попередніх зв'язків між фактами. Докази, на відміну від інформації, мають чітке правове значення, оскільки проходять процес перевірки та підтвердження достовірності. У судовій практиці вони визначаються як інформація, визнана надійною, перевіреною і такою, що відповідає критеріям допустимості, належності та достовірності.

У межах діяльності МКС ця відмінність має принципове значення. Інформація становить основу для ініціювання розслідування, тоді як дока-

[27] В Юрчишин, 'Докази та їх властивості у діяльності Міжнародного кримінального суду: основні аспекти', *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету "Одеська юридична академія" та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.)* Т. 1 (С Ківалов (ред), Гельветика 2022) 401–404.

[28] Юрчишин (н 27) 401–404.

зи – для підтвердження обвинувачення та винесення судового рішення. У процесуальному аспекті інформація виконує допоміжну функцію, сприяючи збиранню фактів і визначенню напрямів розслідування, тоді як докази становлять юридичну основу вироку. Саме завдяки поетапному переходу від збору інформації до формування доказової бази забезпечується легітимність і обґрунтованість судових рішень МКС.

З огляду на складність і вимогливість процедур доказування, значна увага приділяється оформленню, перевірці та збереженню матеріалів, а також дотриманню принципів юрисдикції та комплементарності. Це не лише гарантує відповідність процесу міжнародним стандартам, а й сприяє формуванню системи документування порушень прав людини, що має превентивне значення для майбутніх випадків застосування міжнародного права[29].

Тож алгоритм збирання та передання доказів до МКС має не лише практичне, а й доктринальне значення для розвитку міжнародної системи кримінального правосуддя. Він сприяє формуванню узгодженого підходу до доведення злочинів проти людяності та підвищує ефективність глобального механізму відповідальності за їх вчинення.

Станом на сьогодні, за даними офіційного вебсайту МКС, 44 особи обвинувачуються у вчиненні злочинів проти людяності, причому щодо 35 з них видано ордери на арешт. Ця статистика підтверджує не лише активність Суду у переслідуванні таких злочинів, а й реальну дієвість міжнародних механізмів відповідальності у сфері захисту прав людини.

Станом на сьогодні у провадженні МКС перебуває 13 осіб, стосовно яких здійснюється досудове слідство за підозрою у вчиненні злочинів проти людяності. Приклади цих справ наочно демонструють широту юрисдикції МКС і здатність Суду реагувати на злочини, вчинені в різних регіонах світу.

Серед найрезонансніших проваджень – справа щодо Родріго Роа Дутерте, громадянина Республіки Філіппіни, колишнього мера міста Давао та президента держави. Йому інкримінується створення й керівництво так званим "загоном смерті Давао" (DDS), причетним до масових убивств у рамках кампанії "Війна з наркотиками" в період з 2011 по 2019 р. Ордер на його арешт було видано 7 березня 2025 р., а вже 12 березня він був переданий владі Філіппін відповідно до ордера Суду. Початкова поява обвинуваченого перед МКС відбулася 14 березня 2025 р. шляхом відеозв'язку, що відображає застосування сучасних технологічних засобів у процедурі міжнародного правосуддя[30].

Інше провадження стосується Абделя Рахіма Мухаммеда Хусейна, колишнього міністра оборони та внутрішніх справ Судану, а також спеціального представника президента у Дарфурі. Його обвинувачено у семи злочинах проти людяності (зокрема переслідування, убивство, насильницьке

[29] Юрчишин (н 26) 152–156.
[30] The Prosecutor vs. Rodrigo Roa Duterte. ICC-01/21-01/25 <https://www.icc-cpi.int/philippines/duterte> (accessed 15.02.2026).

pravoua.com.ua

переміщення, зґвалтування, тортури) та шести воєнних злочинах, учинених у Дарфурі у 2003–2004 рр. Ця справа є показовою з точки зору притягнення до відповідальності високопосадових осіб, що підтверджує принцип індивідуальної відповідальності незалежно від політичного статусу[31].

До переліку таких справ належить і справа проти Едмона Бейна (Beïna de Tedoa) – громадянина Центральноафриканської Республіки, підозрюваного у численних злочинах проти людяності, включаючи вбивства, насильницьке переміщення, тортури, переслідування та сексуальне насильство, учинені в регіоні Гуена у 2014 р.[32] Подібно, Осама Ельмасрі Нджим (Osama Elmasry / Almasri Njeem), ймовірний керівник системи утримання в'язнів у Тріполі, обвинувачується у скоєнні воєнних злочинів і злочинів проти людяності, зокрема тортур, убивств, зґвалтувань і переслідувань ув'язнених у в'язниці Мітіга в Лівії[33].

Значного міжнародного резонансу набула справа проти Йоава Галанта, міністра оборони Ізраїлю, стосовно якого ордер на арешт видано 21 листопада 2024 р. Палата МКС встановила, що існують розумні підстави вважати його відповідальним за злочини проти людяності, зокрема, умисне позбавлення цивільного населення Гази предметів, необхідних для виживання (продовольства, води, медикаментів, палива та електроенергії), що розцінюється як систематичний напад на цивільне населення у контексті воєнних дій[34].

Серед інших фігурантів – Сімона Гбагбо, громадянка Кот-д'Івуару, обвинувачена у чотирьох злочинах проти людяності, скоєних у період післявиборного насильства 2010–2011 рр. Хоча провадження згодом було закрите, справа має важливе значення для формування практики Суду щодо розгляду гендерно зумовлених злочинів і політично мотивованих переслідувань[35].

Ще одним прикладом є справа Альфреда Екатома, відомого під псевдонімом "Рембот", громадянина Центральноафриканської Республіки. Йому інкримінуються як злочини проти людяності (убивства, депортації, тортури, переслідування), так і воєнні злочини, серед яких навмисні напади на цивільне населення, релігійні споруди, використання дітей-солдатів і знищення майна супротивника. Екатом був засуджений і нині очікує відбуття покарання, що свідчить про реальну результативність діяльності МКС[36].

Водночас значна частина осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів проти людяності, залишається на свободі, зокрема через відсутність механізмів примусового виконання ордерів у державах, які не є сторонами Римсько-

[31] The Prosecutor v. Abdel Raheem Muhammad Hussein. ICC-02/05-01/12 <https://www.icc-cpi.int/darfur/hussein> (accessed 15.02.2026).
[32] Beina <https://www.icc-cpi.int/defendant/beina> (accessed 15.02.2026).
[33] Njeem <https://www.icc-cpi.int/defendant/njeem> (accessed 15.02.2026).
[34] Situation in the State of Palestine. ICC-01/18 <https://www.icc-cpi.int/palestine> (accessed 15.02.2026).
[35] The Prosecutor v. Simone Gbagbo. ICC-02/11-01/12 <https://www.icc-cpi.int/cdi/simone-gbagbo> (accessed 15.02.2026).
[36] The Prosecutor v. Alfred Yekatom and Patrice-Edouard Ngaïssona. ICC-01/14-01/18 <https://www.icc-cpi.int/carII/yekatom-nga%C3%AFssona> (accessed 15.02.2026).

го статуту. У низці випадків кримінальні провадження були закриті через смерть підозрюваних або неможливість їхнього затримання.

Попри це, МКС має позитивну практику засудження осіб за злочини проти людяності. Характерним прикладом є справа "Прокурор проти Аль-Хасана Аг Абдул Азіза", члена угруповання Ансар Еддін та керівника "ісламської поліції" у місті Тимбукту (Малі). 26 червня 2024 р. Суд визнав його винним у злочинах проти людяності, пов'язаних із тортурами, переслідуванням і нелюдськими діями, а також у воєнних злочинах, пов'язаних із каліцтвом, жорстоким поводженням і винесенням вироків без належної судової процедури. Водночас обвинувачення щодо зґвалтувань, сексуального рабства та примусових шлюбів не були підтверджені доказами, і за цими епізодами він був виправданий. 20 листопада 2024 р. Аль-Хасана засуджено до 10 років позбавлення волі, і він перебуває під вартою МКС до визначення держави для відбуття покарання[37].

Ця справа має значення не лише як приклад реалізації юрисдикції Суду, а й як прецедент у сфері тлумачення поняття "нелюдських дій" і застосування міжнародних стандартів справедливого судового розгляду. Вона свідчить про прагнення МКС дотримуватися принципу індивідуалізації відповідальності, забезпечуючи при цьому баланс між ефективністю правосуддя та дотриманням прав обвинуваченого.

Важливе значення для формування практики МКС у справах про злочини проти людяності мають рішення, винесені у низці резонансних справ, які не лише деталізували тлумачення положень Римського статуту, а й визначили підходи Суду до кваліфікації злочинів сексуального та гендерного характеру, воєнних злочинів і співучасті у масових злодіяннях.

Одним із таких рішень стала справа "Прокурор проти Домініка Онгвена", у якій МКС уперше у своїй історії визнав обвинуваченого винним у вчиненні злочину примусової вагітності як злочину проти людяності відповідно до ст. 7(1)(g) та як воєнного злочину відповідно до ст. 8(2)(e)(vi) Римського статуту. Ця справа має особливе значення, оскільки закріпила міжнародно-правове розуміння примусової вагітності як самостійної форми сексуального насильства, що посягає не лише на тілесну недоторканність, а й на гідність і свободу жінки.

Історія розгляду справи сягає 2004 р., коли Республіка Уганда стала першою державою, що офіційно звернулася до Офісу Прокурора МКС із проханням розпочати розслідування злочинів, імовірно, вчинених під час неміжнародного збройного конфлікту між урядовими силами та угрупованням "Армія опору Господа" (Lord's Resistance Army). У 2005 р. Суд видав ордери на арешт п'яти старших командирів цієї організації, серед яких був і Домінік Онгвен. Суд визнав, що він, перебуваючи на керівних посадах у структурі угруповання, особисто брав участь у скоєнні злочинів, що вклю-

[37] The Prosecutor v. Al Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud. ICC-01/12-01/18 <https://www.icc-cpi.int/mali/al-hassan> (accessed 15.02.2026).

pravoua.com.ua

чали масові вбивства, тортури, поневолення, примусові шлюби та сексуальне рабство. Це рішення стало прецедентом у міжнародному кримінальному праві, який посилив захист жінок у збройних конфліктах і відобразив прогрес у розвитку гендерної юриспруденції МКС[38].

Інша знакова справа – "Прокурор проти Жермена Катанги" (вирок від 7 березня 2014 р.). Події, що стали предметом розгляду, мали місце під час неміжнародного збройного конфлікту в регіоні Ітурі (Демократична Республіка Конго), коли збройні формування етнічних груп Ленду та Нгіті 24 лютого 2003 р. здійснили напад на село Богоро, де мешкало цивільне населення Хема. Напад супроводжувався масовими вбивствами, зґвалтуваннями, пограбуваннями та руйнуванням майна.

Жермена Катангу, який забезпечував матеріально-технічну підтримку та координував напад, було визнано співучасником злочинів проти людяності (зґвалтування, сексуальне рабство, переслідування) відповідно до ст. 7(1)(g) Статуту, а також воєнних злочинів, передбачених ст. 8(2)(e)(vi). Ця справа стала показовою щодо визначення меж командної відповідальності та співучасті, оскільки Суд докладно обґрунтував, що участь у плануванні або матеріальному забезпеченні злочинних дій може розцінюватися як спільне вчинення міжнародного злочину[39].

Велике значення для практики Суду мала також справа "Прокурор проти Жан-П'єра Бемба Гомбо", лідера Руху визволення Конго (MLC). Події розгорталися під час неміжнародного збройного конфлікту у Центральноафриканській Республіці (2002–2003 рр.), коли війська MLC, що діяли на запрошення тодішнього президента Патассе, вчинили численні злочини проти цивільного населення: убивства, зґвалтування, катування, мародерство. МКС визнав, що Бемба, маючи повний контроль над своїми підлеглими, знав про систематичні злочини, але не вжив усіх необхідних і розумних заходів для їх припинення, що становить форму командної відповідальності за ст. 28 Римського статуту.

Це рішення стало першим, у якому Суд докладно застосував концепцію "відповідальності за бездіяльність" командира, що не запобіг злочинам своїх підлеглих. Водночас Апеляційна палата у 2018 р. скасувала вирок щодо окремих епізодів через процесуальні порушення, наголосивши на необхідності дотримання високих стандартів доказування. Тож справа Бемби стала важливим орієнтиром для розмежування рівнів доказової відповідальності у справах про злочини проти людяності та уточнила межі принципу індивідуальної вини в командних структурах[40].

[38] The Prosecutor v. Dominic Ongwen. ICC-02/04-01/15 <https://www.icc-cpi.int/uganda/ongwen> (accessed 15.02.2026).

[39] The Prosecutor v. Germain Katanga. ICC-01/04-01/07 <https://www.icc-cpi.int/drc/katanga> (accessed 15.02.2026).

[40] The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Aimé Kilolo Musamba, Jean-Jacques Mangenda Kabongo, Fidèle Babala Wandu and Narcisse Arido. ICC-01/05-01/13 <https://www.icc-cpi.int/car/Bemba-et-al> (accessed 15.02.2026).

Не менш значущим для розвитку практики МКС є рішення у справі "Прокурор проти Боско Нтаганда", який у період з 1999 по 2003 р. очолював сили Патріотичного союзу Конго (UPC/FPLC) і керував бойовими операціями в східній частині Демократичної Республіки Конго. Під час цих операцій військові підрозділи Нтаганда вчиняли масові злочини – убивства, зґвалтування, сексуальне рабство, вербування дітей-солдатів.

У 2021 р. Суд визнав Боско Нтаганда винним за 18 пунктами обвинувачення, серед яких – злочини проти людяності (вбивства, поневолення, переслідування, сексуальне рабство) та воєнні злочини, зокрема вербування неповнолітніх і використання їх у бойових діях. Це рішення закріпило доктрину подвійної кваліфікації діянь, коли одні й ті самі дії можуть становити як воєнний злочин, так і злочин проти людяності, залежно від контексту та масштабів їх вчинення[41].

Отже, аналіз зазначених справ засвідчує, що МКС поступово формує цілісну систему прецедентного права, яка конкретизує положення Римського статуту й наповнює їх реальним змістом. Розглянуті рішення визначають тенденції в сучасній міжнародній кримінальній юриспруденції – посилення ролі жертв, підвищення уваги до гендерно зумовлених злочинів, розширення розуміння співучасті та командної відповідальності, а також утвердження принципу невідворотності покарання за злочини проти людяності незалежно від статусу винної особи.

Еволюція міжнародного кримінального правосуддя, розпочата після Нюрнберзького процесу та кодифікована у Римському статуті, набула нового виміру в умовах глобальної безпекової кризи, спричиненої агресією російської федерації проти України. Ця війна стала безпрецедентним випробуванням для всієї системи міжнародного права, продемонструвавши як досягнення, так і слабкі місця механізмів притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини. Саме події після 24 лютого 2022 р. стали каталізатором переосмислення ролі міжнародних трибуналів, зокрема МКС, у забезпеченні невідворотності покарання за злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії.

Уже у 2023–2025 рр. Україна та її міжнародні партнери активізували процес створення спеціалізованого механізму міжнародного правосуддя – Міжнародного кримінального трибуналу для російської федерації, офіційно заснованого 25 червня 2025 р.[42] Цей трибунал став результатом спільної ініціативи низки держав – України, Польщі, Нідерландів, Канади, Литви, Естонії, Франції, Японії та США – за підтримки Ради Європи, Європейського Союзу та ООН. Його юрисдикція охоплює злочин агресії, злочини проти

[41] The Prosecutor v. Bosco Ntaganda. ICC-01/04-02/06 <https://www.icc-cpi.int/drc/ntaganda> (accessed 15.02.2026).

[42] Про ратифікацію Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: Закон України від 15.07.2025 № 4518-IX <https://zakon.rada.gov.ua/go/4518-20> (дата звернення 15.02.2026).

pravoua.com.ua

людяності, воєнні злочини та геноцид, скоєні під час збройної агресії росії проти України.

На відміну від попередніх ad hoc трибуналів, новостворений орган поєднує гібридну модель правосуддя, у межах якої передбачено участь міжнародних і національних суддів, а також використання процесуальних норм, що базуються як на міжнародному публічному праві, так і на українському кримінальному законодавстві. Така структура покликана забезпечити функціональну ефективність, легітимність і швидкість судового розгляду, а також посилити довіру з боку жертв і світової спільноти.

Водночас створення цього трибуналу стало системним зрушенням у розвитку міжнародного кримінального правосуддя, адже він фактично виконує роль лабораторії нових підходів до доказування, цифрової фіксації злочинів і міжнародної координації розслідувань. Йдеться насамперед про використання відкритих цифрових джерел, супутникових даних, аналітики з відкритих медіа, а також елементів штучного інтелекту для перевірки автентичності доказів, встановлення геолокації подій та часових проміжків вчинення злочинів. Такий підхід уже застосовується у справах, що розглядаються МКС і новим трибуналом, і відображає загальну тенденцію до технологізації міжнародного правосуддя.

Сучасні виклики для МКС та інших інституцій полягають не лише у збиранні доказів і переслідуванні конкретних осіб, а й у необхідності зміцнення системи комплементарності, тобто узгодження національних і міжнародних юрисдикцій. У цьому контексті Україна демонструє унікальний приклад поєднання національного переслідування та міжнародної співпраці, активно залучаючи ресурси Євроюсту, МКС, Міжнародного центру з переслідування злочину агресії у Гаазі та міжурядових механізмів ЄС.

Водночас на глобальному рівні зростає усвідомлення, що ефективність міжнародного кримінального правосуддя неможлива без гармонізації законодавства держав щодо юрисдикції над злочинами проти людяності, взаємного визнання доказів, уніфікації процедур видачі осіб та спрощення взаємної правової допомоги. Зростає також потреба у зміцненні санкційних і виконавчих механізмів, що забезпечують реальне виконання рішень міжнародних судів, а не лише їх декларативне визнання.

Важливим трендом сучасності є цифровізація доказової бази та перехід до електронного управління розслідуваннями. Технологічні інновації дають змогу підвищити об'єктивність і швидкість фіксації воєнних злочинів, зокрема, через залучення технологій геопросторової аналітики, блокчейн-сертифікації доказів і автоматизованих баз даних свідчень. Використання ШІ-технологій для перевірки достовірності фото-, відео- та аудіоматеріалів поступово стає стандартом доказування у справах про злочини проти людяності.

Отже, агресія російської федерації стала не лише трагічним випробуванням для України й міжнародного правопорядку, а й потужним стимулом для оновлення всієї архітектури міжнародного кримінального правосуддя. Ство-

рення у 2025 р. Міжнародного кримінального трибуналу для російської федерації, інтеграція цифрових технологій у процес доказування та підвищення ролі комплементарних механізмів свідчать про перехід системи міжнародного правосуддя у нову фазу інституційного розвитку – фазу, у якій верховенство права, інноваційність та глобальна солідарність стають ключовими умовами забезпечення невідворотності покарання за злочини проти людяності.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що еволюція міжнародного кримінального правосуддя становить одне із найвагоміших досягнень правової цивілізації XX–XXI ст. Вона відображає поступовий перехід від вибіркових форм відповідальності до усталеної системи міжнародних кримінальних інституцій, що забезпечують невідворотність покарання за найтяжчі злочини проти людства. Від перших спроб зафіксувати міжнародні гуманітарні стандарти у Гаазьких конвенціях 1899 і 1907 рр. до створення МКС у 1998 р. пройдено складний шлях становлення універсальної юрисдикції, заснованої на принципах гуманності, верховенства права та індивідуальної відповідальності.

Однією з визначальних тенденцій сучасного етапу є гібридизація міжнародних кримінальних механізмів – поєднання міжнародних і національних елементів у діяльності судових органів. Такий підхід дає змогу адаптувати універсальні принципи до специфіки конкретних конфліктів, підвищуючи ефективність правосуддя та рівень довіри до нього з боку громадян постраждалих держав. Водночас спостерігається посилення індивідуальної відповідальності як політичних, так і військових лідерів, що свідчить про еволюцію від колективних форм покарання до персоніфікованого правосуддя.

Загалом, аналіз еволюції практики міжнародного кримінального правосуддя дає змогу виокремити три ключові тенденції розвитку:

1) *посилення персональної відповідальності* – перехід від покарання держав до переслідування конкретних осіб, незалежно від посадового статусу чи політичного впливу;

2) *гібридизація механізмів правосуддя* – інтеграція міжнародних і національних елементів задля підвищення ефективності та легітимності судових процесів;

3) *цифровізація доказового процесу* – становлення нової ери міжнародного правосуддя, де технології штучного інтелекту, блокчейн-фіксації та аналітика відкритих джерел стають невід'ємною частиною механізму встановлення істини.

Перспективи подальшого розвитку міжнародного кримінального правосуддя пов'язані з необхідністю гармонізації національних законодавств із нормами міжнародного кримінального права, удосконалення процедур співробітництва між державами та розширення повноважень існуючих судових органів. Формування єдиної глобальної архітектури правосуддя є не лише юридичним, а й цивілізаційним викликом сучасності.

pravoua.com.ua

Висновки. Отже, еволюція міжнародного кримінального правосуддя щодо злочинів проти людяності свідчить про незворотність процесу інституціоналізації міжнародної справедливості. Вона поступово набуває комплексного характеру, поєднуючи доктринальну спадковість, технологічну модернізацію та політичну консолідацію міжнародної спільноти навколо ідеї відповідальності за найтяжчі злочини. Саме в цьому контексті сучасні події, зокрема агресія російської федерації проти України, стають рубежем нового етапу міжнародного кримінального правосуддя – етапу, коли право має остаточно утвердитись як дієвий інструмент глобальної безпеки, миру й людяності.

REFERENCES

Bibliography

Journal articles

1. Andrushko A, 'Kontseptsiia zlochynu henotsydu Rafala Lemkina: stanovlennia, transformatsiia, suchasne znachennia' [2025] 1 Visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo 569–577 https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.95 (in Ukrainian).
2. Dromina-Volok N, 'Pryntsyp "nullum crimen sine lege" v konteksti diialnosti suchasnykh mizhnarodnykh kryminalnykh trybunaliv ad hoc' [2007] 32(54) Aktualni problemy derzhavy i prava 265–270 (in Ukrainian).
3. Rabinovych P, Osoba V, 'Profesor H. Lauterpakht – avtor idei ta pershoho proektu Mizhnarodnoho billia (Zahalnoi deklaratsii) prav liudyny' [2013] 4(75) Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 3–10 (in Ukrainian).

Encyclopedias

4. Schabas W A, 'International criminal law' (Encyclopaedia Britannica 2025) <https://www.britannica.com/topic/international-criminal-law> (accessed 15.02.2026).
5. Bilenchuk P, Kochetkov V, Mishchenko V, 'Haazki konventsii pro zakony ta zvychai viiny 1899 i 1907', *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* (I Dziuba ta in. (redkol), 2006) <https://www.esu.com.ua/article-27901> (accessed 15.02.2026) (in Ukrainian).
6. Symonenko R, 'Paryzka myrna konferentsiia 1919–20', *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* (I Dziuba ta in. (redkol), 2025) <https://www.esu.com.ua/article-889680> (accessed 15.02.2026) (in Ukrainian).

Conference papers

7. Yurchyshyn V, 'Dokazy ta yikh vlastyvosti u diialnosti Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu: osnovni aspekty', *Yevropeiskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia (do 25-richchia Natsionalnoho universytetu "Odeska yurydychna akademiia" ta 175-richchia Odeskoi shkoly prava): u 2 t.: materialy Mizhnar.nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 17 chervnia 2022 r.)* T. 1 (S Kivalov (red), Helvetyka 2022) 401–404 (in Ukrainian).
8. Yurchyshyn V, 'Dopustymist ta nedopustymist informatsii / dokaziv u Mizhnarodnomu kryminalnomu sudi: osnovni polozhennia', *Kryminalna yustytsiia suchasnoi Ukrainy: vyklyky ta perspektyvy: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysv. do 75-richchia d.yu.n., prof. Yu. P. Alenina* (L Arkusha, O Torbas, V Zavtur (red) 2021) 152–156 (in Ukrainian).

Websites

9. Boister N, 'The Tokyo Trial and its Legacy' (National University of Singapore, 26 September 2022) <https://cil.nus.edu.sg/blogs/the-tokyo-trial-and-its-legacy> (accessed 15.02.2026).

10. Vybir zarady spravedlyvosti: posibnyk zi stvorennia mekhanizmiv prytiahnennia do vidpovidalnosti za naitiazhchi zlochyny (Options for Justice, per. z anhl. Mizhnarodnyi fond "Vidrodzhennia" 2017) <https://www.irf.ua/content/files/choice_justice.pdf> (accessed 15.02.2026) (in Ukrainian).

Volodymyr Pylypenko

EVOLUTION OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE PRACTICE REGARDING CRIMES AGAINST HUMANITY

Abstract. The issue of crimes against humanity occupies one of the central positions in the modern system of international criminal justice, as it reflects the international community's capacity to respond to the gravest violations of humanitarian norms and to ensure the inevitability of accountability for their commission. The evolution of the concept of crimes against humanity and its practical application – from the Nuremberg Trials to the jurisprudence of the International Criminal Court – demonstrates the gradual formation of universal standards of individual criminal responsibility in international law.

The purpose of the article is to conduct a comprehensive analysis of the formation and development of international criminal justice practice regarding crimes against humanity, to identify key trends in the evolution of their qualification, and to outline contemporary challenges faced by the international community, particularly in connection with the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

The methodological basis of the study consists of historical-legal, formal-legal, comparative-legal, and systemic methods, which made it possible to trace the transformation of relevant normative approaches, summarize judicial practice, and assess new instruments for proving and prosecuting international crimes in modern law-enforcement practice.

The research establishes that international tribunals and the ICC have developed clear criteria for determining the widespread or systematic nature of attacks against civilian populations, clarified the elements of crimes against humanity, expanded approaches to the qualification of sexual and gender-based crimes, and further specified the contours of command responsibility and complicity. Special emphasis is placed on the increasing role of digital technologies in the processes of evidence collection, verification, and analysis, as well as the emergence of hybrid institutional models of international criminal justice.

The conclusions highlight that the evolution of international criminal justice practice reflects the irreversible process of institutionalizing accountability for crimes against humanity. Contemporary trends demonstrate a strengthening of global solidarity, technological modernization of evidentiary procedures, and an enhanced role of international institutions in upholding the rule of law amid new challenges to international security.

Keywords: international criminal justice; crimes against humanity; International Criminal Court; Nuremberg Principles; Rome Statute; international tribunals.